

КОРОШОВА Т. А.

КНУ им Ж. Баласагына, г. Бишкек

KOROSHOVA T. A.

J. Balasagun KNU, Bishkek

КЫРГЫЗ, АНГЛИС ЖАНА НЕМИС ТИЛДЕРИНДЕ ТЕМПОРАЛДЫК ТҮШҮНҮКТӨРДҮН БЕРИЛИШИ

Темпоральные понятия в кыргызском, английском и немецком языках

Temporal concept in Kyrgyz English and German languages

Аннотация: Макалада темпоралдык түшүнүктөрдүн кыргыз, англис жана немис тилдеринде күнүмдүк жашоодо колдонулуучу кээ бир аспектилерин каралат. Убакыттын бир күндүн ичиндеги бөлүнүштөрүн ар кандай туруктуу сөз айкаштар жана белгилүү сөздөр аркылуу көрсөтүлгөн. Ошондой эле макалада убакыт деген эмне жана ал кайдан келип чыккан? – деген суроолорго жооп изделип жана улуу жазуучу Чыңгыз Айтматовтун цитатасы аркылуу берилген. Үч тилдин ичиндеги убакыт бөлүктөрүнүн чыгармаларда колдонулушу жана күнүмдүк турмушта пайдаланылышы берилди. Макаланын автору темпоралдык түшүнүктөргө жана ар бир элдин убакыт ченемине өзгөчө көңүл буруп, мындай кортундуга келди: Көпчүлүк учурда англис жана немис тилдеринде убакыт конкреттүү түрдө көрсөтүлөт. Ал эми кыргыз тилинде убакытка эмес ошол учурда болуп жаткан иш-чараларга көбүрөөк басым жасалары аныкталып көрсөтүлөт.

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые часто используемые аспекты темпорального понятия в кыргызском, английском и немецком языках. Наименования частей суток представлены через устойчивые словосочетания и определенные слова. Кроме того, в статье исследованы ответы на вопросы, что такое время и откуда оно произошло, так же приводится цитата великого писателя Чыңгыз Айтматова. Вместе с тем выражается использование деления времени суток в произведении на трёх языках и в повседневной жизни. Автор статьи обращает особое внимание на темпоральные понятия и измерений времени разных народов. Таким образом, автор сделал вывод что в английском и немецком языках время в основном показывает конкретный вид. А в кыргызском языке не на время, а больше всего уделяется внимание на происходящих событиях на тот момент.

Annotation: The article discusses some commonly used aspects of the temporal concept in Kyrgyz, English and German languages. The names of the time parts of the day are represented through stable phrases and certain words. In addition, the article explores answers to questions about what time is and where it came from, as well as given through quotes by the great writer Chyngyz Aitmatov. In addition, the use of the temporal parts of the day is expressed in a work in three languages and in the everyday life. The author of the article pays special attention to the temporal concept and the measuring the time of different peoples. Thus, the author concluded that in English and German languages the time shows mostly a specific view. And the attention is paid in the Kyrgyz language mostly to the events on that moment but not to the particle of time.

Урунттуу сөздөр: Убакыт, тилдер, дүйнөгө болгон көз караштар, көз ачып жумганча, таңга маал, түшкө маал, күндүз, күүгүм, түн бир оокум, түшүндүрүү, чагылдыруу.

Ключевые слова: Время, языки, мировоззрение, мгновение ока, рассвет, обеденное время, днём, сумерки, ночью, объяснить, изображать.

Keywords: Time, languages, worldview, in a flash, daylight, lunchtime, daytime, twilight, at night, explain, represent.

Ааламдашуу коомунда маданият аралык пикир алмашуу тажрыйбасында ар бир элдин көз карашына, дүйнө таанымына болгон кызыгуулар артууда. Ушул себептен улам ар бир эл өзүнүн дүйнөгө болгон көз карашынын өзгөчөлүктөрүн изилдеп, аны кеңири чөйрөгө жайылтуу маселеси пайда болууда.

Бул изилдөөдө биз кыргыз, англис жана немис тилдериндеги убакыт-мезгилди туюндурган сөздөрдү, сөз айкаштарын системага салууну, алардын семантикалык топторун аныктап, убакыт-мезгилди туюндурдуу жагынан үч тилдеги жалпылык менен айырмачылыкты ачып берүүнү максат кылып койдук. Биз бул темпоралдык изилдөөнү алгачкы жолу үч тилдин чегинде иликтөөгө алып отурабыз.

Кыргыздар мурда убакытты саат менен эмес, күнгө жана жылдыздарга карап белгилеп келишкен. Бирок азыркы учурда убакытты аныктоо техниканын жана илимдин өнүгүүсүндө белгиленгендиктен, жаңы муундардын айлана чөйрөгө болгон байкоосу, алдын ала сезүүсү жок болуп калгандыгы барыбызга белгилүү. Чындыгында эле, жаштар күн бөлүктөрүнүн аталыштарын билбейт жана колдонушпайт, анын

оордуна саат 9... 12... болду деп айтышат. Мына ушундан улам ата-бабаларыбыз колдонгон убакыт ченемдерин сааттын жардамысыз өздөштүрө билүү кыйынчылыкка турууда.

Адамдар курчап турган дүйнөгө карата так ориентир алуу үчүн, айлана-чөйрөгө, жаратылышка жана болуп жаткан иш-чараларга байланыштырып убакытты колдонуп келишкен. Бирок азыркы биз колдонгон заманбап убакыт ченөөчү компас жана саат аспаптары мурда болгон эмес. Адамдар убакытты ченөөчү куралдары жок болгондуктан, алар айланадагы болгон кыймыл аракеттерге, өзгөрүүлөргө көбүрөөк көңүл бурууга муктаж болушкан. Биз тарыхка көңүл бурсак, ар бир элде күн менен түндүн, жылдын, мезилдердин, жылдыздардын жана ай менен күндүн кыймыл өзгөрүүлөрүн байкап, аларды жазып, маани берип жургон астраномдору болгон. Бул байкоолор байыркы адамдардын жашоосунда эң чоң ролду ойногон. Бара-бара эл ичинде убакытты өздөштүрүү билими топтолуп олтуруп, урпактан-урпакка, укумдан-тукумга өтүп келген. Ар бир эл өзүнүн дүйнө таанымына жана жашоо шартына жараша убакыттын бөлүнүш кубулуштарын аңдап билип, мезгилдерге жараша туура келген аталыштарды берип келишкен.

Голландиялык математик, физик, механик, астроном Кристиан Гюйгенс биринчилерден болуп 1657-жылы механикалык саатты ойлоп тапкан.[15] Ал саат аркылуу адамдар саатты жана минутаны көзөмөлдөөгө мүмкүнчүлүк алышкан. Ошол учурда ал сааттын адам баласынын жашоосуна мынчалык таасир берерин эч ким билген эмес. Бүгүнкү күндө саат убактысы жашообузда эң чоң орунду ээлейт. Көпчүлүк адамдар убакытты адамдар аркылуу ойлонулуп чыгарылган нерсе деп тушунуп келишет, а бирок чындыгында эле убакыт баш-аягы жок чексиз дүйнө агымыбы?

“Время же неизмерно, оно не имеет ни начала, ни конца, его не облетит со всех сторон, как землю.” [2, с.4] Убакыт бул өлчөнгүс, жерди айланып чыккандай аны айланып чыгууга мүмкүн эмес ал баш-аягы жок кубулуш экендигин дагы бир жолу улуу жазуучу Чыңгыз Айтматов тастыктап кеткен.

Убакыт түшүнүгү бардык улуттарда бирдей. Бирок алардын ар биринин дүйнөгө болгон көз караштарына, маданиятына, өнүгүү жолуна жана жашоо шартына карата тил каражатында ар кандай чагылдырылат. Убакытты адамдар жаратылыштын кыймыл өзгөрүүсүнө жараша *жыл, мезгил, ай, жума, кун, саат, минута* жана *секунда* деген аталыштарды берип аларга тиешелүү убакыт өлчөмүн киргизишкен.[1]

Кыргыз англис жана немис тилдеринде кыска убакыт туруктуу сөз-айкаштары аркылуу чагылдырылат: **көз ирмегенче, кирпик какканча, көз ачып жумганча**, мисалы: *Ошондо тайпаң белге атып чыгып, толкундун жалына каргыгандай болду да, көз ирмемге асман жердин ортосунда каалгып илинип калгансыды.* [2, б.68]

Ал эми немис тилинде болсо **in einem Augenblick, blitzschnell**. Мисалы: *Was alles in einem Augenblick möglich ist.* [14, S.6] - **көз-ачып жумгуча** эмненин бары болушу мүмкүн. [биздин котормо К.Т.] *Blitzschnell löste er das Problem.* [10] – ал көйгөйдү **чагылгандай** тез чечип салды. [биздин котормо К.Т.]

Ошондой эле англис тилинде кыска убакытты билдирген сөз айкаштары **in a flash (twinkling), as quick as a flash (like a flash)**, мисалы: *He's dancing the whole night smiling at everyone and is gone in a flash.* [9] – Ал түнү бою бийлеп, ар бирине жылмайып жатып анан эле **көз ачып жумгучакты** кетип калыштыр. [биздин котормо К.Т.]

Кыргыз тилинде көпчүлүк учурда бир саатка чейинки убакытты билдирүү үчүн күнүмдүк жашоодо болуп турган (процесстерди) көрүнүштөрдү колдонуп, убакытты бири-бирине болжомолдуу түрдө билдиришет. Мисалы: **чай кайнам, бир саам**. Мисалы: *Ошол эле Көкөтөйдүн ашында Кыргызчалдын асманга ыргыткан тебетейин чоролор жерге түшүрбөй эт бышымга чейин асманда атып турганы сурөттөлөт* [6, б.167-168]. *Ата- энелер да балдары менен кошо кубанып, аз да болсо күнүмдүк жумушунан эс алып, балалыктын даамын бир саамга эстегендей болду. Чай кайнам мезгил өттү.* [8]

Ушул эле **бир саам** убакыт немис тилинде: *eine Zeitlang, eine kleine(kurze) Weile, ein Weilchen* жана *ein bißchen*. Мисалы: *Er brauchte eine Weile, um das Bett abzubauen.* [10] – Ал төшөгүн жыйноого бир **саам убакыт** сарптады [биздин котормо К.Т.]

Ал эми англис тилинде бир саамды билдирген убакыт: **for a while, for a moment** жана **take a while**. Мисалы: **after a while**, it became obvious that there was a linguistic barrier that could only be overcome by the use of interpreters. [10] – Ал жерде лингвистикалык тоскоолдуктарды бир гана котормочулардын жардамы менен жоюуга мүмкүн экендиги **бир саам убакыттан** кийин айкын болду. [биздин котормо К.Т.]

Кыргыз тилинде 60 мүнөттүк убакытты жана саатты билдирген буюмдун өзүн атаганда дагы *саат* – деген сөздү колдонобуз, ал эми англис жана немис тилдеринде эки башка аталыш менен аташат. “саат” немисче: „Uhr“ - буюм, “Stunde“ – убакыт. Англисче: hour – саат убактысы, Clock - буюм. Мисалы: бир саат; немисче: eine Stunde; англисче: one hour Кыргыз тилинде 2-3 саат аралыгын фразеологизмдер

аркылуу дагы билдиришет: **аш бышым, эт бышым**. Мисалы: **Аш бышымга** күн жаады, анан ачылып кетти, жарк этип. [8]

Немисче: *Die Crew hat ein paar Stunden Zeit das Schiff aufzuräumen*. [10] – экипажтын кемени тазалоого **бир нече саат** убакытысы бар. [биздин котормо К.Т.]

Англисче: *In many cases it just takes a few hours*. [10] – Көпчүлүк учурда ал **бир нече саатты** талап кылат. [биздин котормо К.Т.]

Биз байкагандай эле англис жана немис тилдеринде кыргыз тилине салыштырмалуу убакытты тагыраак көрсөткөндүгү белгилүү.

Эртең мененки убакытты көпчүлүк учурда кыргыз эли таң – деген сөз менен билдиришет. Мисалы: **таң алдында, таң агарып, таң атып, таңга бир уйку калганда, таң сүргөндө, таң аппак атканда, таң эртең менен, таңга жуук (маал), таң жаңыдан атып келе жатканда, таң дүмпөйү, таң куланөөк атты, таң кылайды, таң аппак атты**.

Ал эми немис тилинде болсо: **in der Morgendämmerung (таңга маал), Dämmerung(таң агарган учур), Tagesanbruch(таң аткан учур), Morgengrauen(таң сүрө баштаган учур)**

мисалы:

Ihre Haare silbern im Morgengrauen.

Ihre Hände ermüden vom steten Bauen. [13, S.131] –

таң сүргөндө күмүштөй анын чачтары

колдору болсо күнүмдүк иштен чарчады. [биздин котормо К.Т.]

Англис тилинде: **dawn (таңга маал), daybreak(таң атканда), dayspring(таң нурунда), cockcrow(короз кыйкырганда)**. Мисалы: *At daybreak we consulted together on our work for the day, and at night we supped at the same little table, chatting the while on art, on sentiment, on the future*. [9] – таңга маал биз күндүзгү жумуш жөнүндө чогулуп сүйлөшсөк, ал эми кечинде болсо тамак маалында көркөм өнөр, маанайларыбыз жана келечек жөнүндө сүйлөшүп олтурчубуз. [биздин котормо К.Т.]

"I'll be back at dawn," said Filch. [12,p.199] – “мен таң атканда кайтып келем” деди Филч.

[биздин котормо К.Т.]

Фарс тилинде “шанбе” деген сөз – “күн, аптанын күнү” деген маанини билдирет. Кыргыз тилинде унгусу “шамби” деп өзгөрүп; *ишемби, жекишемби, дүйшөнбү, шейшемби, шаршемби, бейшемби* ал эми *жума* күнү араб тилинен алынган. *Күн* деген сөз бир нече маанини берип турат. Алар планеталык система, бир суткалык апта ичиндеги күндөр жана күн чыккандан батканга чейинки убакыт. Ал эми немис тилинде “*Tag*“ деген сөз индоевропа тамырынан *dhegh* – „күйүү, өрттөнүү” дегенди билдирет. Башкача айтканда убакыттын күн тийип турган чагын билдирет. Мисалы: **am Tage, bei hellichten Tag же tagsüber** (күндүз). Англис тилинде англо-саксон тилинен *daeg* деген сөздөн *day, daytime* (бир сутка же күндүзгү мезгил) келип чыккан.

Ist der Tag auch noch so lang, dennoch kommt der Abend. [макал-лакап] – күн канчалык узак болсо да, акыры кеч кирет. [биздин котормо К.Т.]

An apple a day keeps the doctor away. [макал-лакап] аш турган жерге оору турбайт. [макал-лакап]

Кыргыз тилинде күн чыккандан батканга чейинки убакытты дагы “күн” деген сөз менен байланыштырып айтышат: **күндүзү, күндүз, күндүзкүсүн, күп-күндүз**. Мисалы: *Күндүзгү аштын ээси(ортогу) көп*. [макал-лакап] Англис тилинде дагы *day* “күн” деген сөз аркылуу күндүзгү убакытты билдиришет: **day(күндүз), daylight(күндүзкүсүн), daytime(күндүз), fulltime(күп-күндүз)**. Мисалы: *During the daytime the surface of the stone may become very warm, while at night it is speedily cooled*. [9] - Күндүзү таштын үстү жылуу болуп калат, а бирок кечинде ал бат эле муздап калат. [биздин котормо К.Т.]

He didn't see the owls swooping past in broad daylight, though people down in the street did. [12,p.2] – ал көчөдөгү адамдардын үстүндө күп-күндүз учуп жүргөн үкүлөрдү байкаган жок. [биздин котормо К.Т.]

Күндүзгү мезгилдин орто ченин түш деген сөз менен байланыштырып айтып келебиз: **түштө, чакалайдын чак түшүндө, түш жарым, чак түш, түшкү тамак убактысы**. Мисалы: *Чамаңды кудай алдыбы, чак түштө каман чалдыбы*. [3,б.193] Ал эми немис тилинде түшкү убакытты көпчүлүк учурда түшкү тамакка байланыштырып айтышат: **Mittag(түш), Mittagspause(түшкү пауза), Mittagszeit(чак түш), Tischzeit(стол убактысы), Essenszeit(тамак убактысы)**. Мисалы: *Ich war heute Mittag in der Sainte-Chapelle. Morgen gehe ich ins Cluny-Museum*. [11,S.141] – Мен бугун түштө Сент-Капелледе болдум. Эртең Клуни музейине барам. [биздин котормо К.Т.]

Ал эми кыргыз тилинде түшкү саат он бир –он экилер чамаларын божомол түрдө: **түшкө маал, түшкө жакын, жалган түш** десе ушул эле убакытты *шашке* деген сөз менен атап келишет. Бул сөз иран тилинен алынып, экиге бөлүнөт “кичи шашке” – эртең мененки саат тогуздар чамасын көрсөтсө, ал эми “чоң(улуу) шашке” – түшкө жакын саат 11 болжомолун билдирип турат. [4] Кыргыздар жолдун аралыгын

дагы “шашкелик” деп атап келишкен. Бул убакыт күндүн чыгышынан баштап шашкеге чейинки жолдун бөлүгү. [8] мисалы: *Дагы бир шашкелик жол бассак, айылга кирип барабыз.*

*Арактан масы тарар – деп,
Эркечтен укса дайынын,
Эртелеп келип калар – деп,
Шашкелик жолго шалкайып,
Кылжейрен менен даңкайып,
Күйүп жатты бир жерге. [7]*

Түштөн кийинки убакытты башкача айтканда качан гана күн төбөдөн ылдыйлап калгандагы мезгилде айтылуучу туруктуу сөз айкаштары: **түштөн кийин, түш оогондо, түш кыя**. Мисалы: *Түш оогондон аттанып, түнкүсүн асманга жылдыз толгончо жүрөт.* [5,б.383]

Бешим намазы – түшкү намаз маалы. Күндүн так төбөбүзгө келип көлөкө чыгыш тарапка ийиле баштаган убакытты билдирсе, ал эми кеч бешим – деген түштөн кийинки саат үч төрттөр чамасын билдирип турат. Мисалы: *Күн кеч бешим, тоо ичин ала көлөкө баскан* [8]

Ал эми немис тилинде түштөн кийинки убакытты: **nach dem Mittagessen (түшкү тамактан кийин), am Nachmittag, am späten Nachmittag, zur Nachmittagszeit**. Мисалы: *Es müsste disponiert werden. Spätestens bis zum Nachmittag.* [11, S.254] – Ал эң кеч дегенде түштөн кийинки убакытка пландалышы керек. [биздин котормо К.Т.]

Англис тилинде түшкү саат он экилер чамасын: **midday(түштө), lunchtime(түштөнүү убакыты), noontime(түштө), noontide(түштө), 12am(түштөгү 12), high noon(чак түш), half-day(күн жарымы), post meridian, in the afternoon(түштөн кийин), teatime(түштөн кийинки чай ичүү убакыты)**. Мисалы: *He was careful to walk a little way apart from the Dursleys so that Dudley and Piers, who were starting to get bored with the animals by lunchtime, wouldn't fall back on their favorite hobby of hitting him.* [12, p.2] – Ал байкоо менен Дурслейден алысыраак болууга аракет кылды. Түштөнүү убакытында жаныбарларды карап олтуруу Дадли менен Пирске кызыксыз болду, анткени, алар көнүмүш адатындай аны сабай алышпайт. [биздин котормо К.Т.]

Англис тилине “siesta” деген сөз испан тилинен алынып “үлгүрөө” деген маанини берип түшкү тамактануудан кийинки, башкача айтканда “**siesta time**” “**бешим**” убакытын билдирип турат. Мисалы: *Most of the shops were closed after lunch for a two-hour siesta.* [merriam-webster.com] – Көпчүлүк дүкөндөр түштөнүүдөн кийин эки саатка бешимге чейин жабылат. [биздин котормо К.Т.]

Кыргыз тилинде кечкирип калган мезгилди күүгүм деген сөз менен байланыштырышат. Мисалы: **кызыл күүгүм, күүгүм талаш, күүгүм кире**: *Күн уясына батып, кылтайып тырмак учу гана калды. Күүгүм талаш, көгүлтүр кечки салкында алды-качты аламан дагы эле талаа бетин дүңгүрөтүп жүрүп атты* [2, б.74].

Ире-шире: *Ире-шире болгондо, тараанчы талга конгондо* [8]

Англис тилинде күүгүмдү билдирген сөздөр: **gloaming, candlelight, crepuscule, dusk and down, by nightfall, twilight**. Мисалы: *By nightfall Dudley was howling.* [12, p.31]

– Дадлей **күүгүмдө** кыйкырды. [биздин котормо К.Т.]

As seven o'clock drew nearer, Harry left the castle and set off in the dusk toward the Quidditch field. [12, p.132] – Саат жетиге жакын Гарри сепилден чыкты да Квиддич талаасына **күүгүмдө** багыт алды. [биздин котормо К.Т.]

Немис тилинде күүгүмдү билдирүүчү сөз айкаштары: **Anbruch der Nacht, die Abenddämmerung, zwielicht, Halbdunkel**. мисалы: *Die Abenddämmerung begann grau und schmutzig durch das Fenster zu kriechen.* [11, S.109] – **Күүгүм** бозоруп жана карарып терезеден сүрүлө баштады. [биздин котормо К.Т.,].

Күн батып, карангы түшкөн мезгилди билдирген сөз айкаштары: **кеч киргенде, кечке жуук, кечке жакын, кечке маал, кечкурун, кечке таман**. Мисалы: *кеч кирди, конбогондор кайтышты.* [8] Англис тилинде күн аяктап, караңгы тартып калгандагы кечки саат алыдан кийинки убакытты: **in the evening, eventide**. Мисалы: *He bolted his dinner that evening without noticing what he was eating, and then rushed upstairs with Ron to unwrap the Nimbus Two Thousand at last.* [12, p.133] – Ал эмне жегенине көңүл бурбастан тамагын ошол түнү чогултуп алды да, Рон менен өйдөгө шашылып чыгып, Нимбус экиминди бурду. [биздин котормо К.Т.] Ушул эле убакытты немис тилинде: **am Abend, in der Abendzeit, zum Abendessen**. Мисалы: *Lillian kam trotz des Verbots zum Abendessen herunter* [11, S.59] – Лириан тыноу салынганына карабастан **кечки тамактанууга** келди. [биздин котормо К.Т.]. *Das Zimmer wurde kühl am Abend* [11, S.108] – Бөлмө **кеч киргенде** суук боло түштү. [биздин котормо К.Т.]

Түн маалын билдирген туруктуу сөз айкаштары: **куптан намазы** – куптан окула турган маал: Акшам намазынын мезгили өткөндөн кийин таңкы намаз маалы келгенге чейинки учур: **түн бир оокум, түн ичинде, түндө**. Мисалы: *үркөр төбөдөн чаңкайып, түн бир оокум болуп калды.*

Англис тилинде “night” деген сөз герман тилинен келип чыгып “neacht, niht” “түн” деген түшүнүктү берип турат :**during the night, at night, night-time**. Мисалы: *Although owls normally hunt at night and are hardly ever seen in daylight* [12,p.4] – үкүлөр демейде түндө аң уулашат жана алар күндүзү дээрлик көрүнүшпөйт. [биздин котормо К.Т.]

Ал эми немис тилинде: **in die Nacht, zur nachtschlafender Zeit, während der Nacht, zur Nachtzeit**. Мисалы: *Sie schlief und dämmerte durch die Tage, sie hörte die rauhen Rufe der Gondolieri bis spät in die Nacht und das Klatschen der festgemachten Gondeln an der Riva degli Schiavoni*. [11,S.177] – ал күнү бою уктаган жана көңүлү көтөрүңкү жүргөн, түн бир оокумга чейин гондолдордун кыркыраган үндөрүн жана Рива-дельи-Скьявони жээгиндеги байланган кайыктан чыккан алакан үндөрүн уккан.[биздин котормо К.Т.]

Убакыттын эң кичине бөлүгү катары көз ирмем, көз ачып жумгуча, blitzschnell, in a flash деген сөз айкаштары убакыттын канчалык тез өтөөрүн жана аны токтотуп же өткөрүп жиберүүгө мүмкүн эмес деген түшүнүктү берип турушат. Убакыт бул адам баласынын жашоосу десек жаңылышпайбыз. Адам бар убакыт бар. Мүмкүн убакыт үчүн биз көз ирмемдирбиз, бирок биз ченеген көз ирмем убакыт үчүн эсепке илингис бирдиктир. Чынгыз Айтматов айтып кеткендей убакытты жер жүзүн айлангандай айлана албайбыз ал чексиз.

Үч элдин тилиндеги убакыт ченеминин аныкталышы жана сүрөттөлүшү көптөгөн себептерге көз каранды. Негизгилерден болуп климаттык шарттар, адамдардын жашоо мүмкүнчүлүктөрү, кандайдыр бир күнүмдүк көрүнүштөр, кошуна өлкөлөр менен байланышуулар ошондой эле диндик көз караштар тил өзгөчөлүктөрүнө чоң таасирин тийгизишет. Тактап айтканда, ар кандай элдердин өкүлдөрү убакытты дүйнө таанымына, маданиятына жараша аныкташкан. Ошондуктан убакыт канчалык чексиз болсо дагы аны ар улуттун элдери эң кичине өлчөмдөн бери ченеп жашоолорунда колдонуп келишкен.

Кыргыз, англис жана немис тилдериндеги бир күндүн ичиндеги убакыт бөлүктөрүн кароодо үч элдин ой жүгүртүүсүн жана алардын дүйнөгө болгон түшүнүүсүн изилдөөдө өзгөчө кызыгууну туудурду. Ошондой эле убакыттын негизинде тилдердин ортосундагы бири-бири менен болгон байланыштары көрсөтүлдү. Көпчүлүк учурда англис жана немис тилдеринде убакыт конкреттүү түрдө башкача айтканда убакытты сүрөттөбөстөн аны так жана рационалдуу түрдө көрсөтөөрү далил болду. Ушундан улам аларды изилдөөдө күн убактысы субъективдүү маанини аз көрсөтүп, көбүнчө убакытка болгон так багытты билдирген сөз айкаштары менен берилгенин байкадык.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Абдыдаева А.Д. «Обозначение частей суток в кыргызском языке», 2006.
2. Айтматов Ч.Т. 3 томдон турган чыгармалар, VII-том – Ф.: Кыргызстан, 1 том, 1982. – 746.
3. Акматалиев А. “Гүлгаакы. Кыз Сайкал”, поэмалар жыйнагы // Б.: Шам, - 2003 – 193 б.
4. Байбосунов А. А. “Донаучные представления киргизов о природе”, Ф., “Мектеп” – 1990
5. Жакыпбеков А. “Теңир Манас”, Кыргызстан, - 1995, 383 б.
6. Сагынбай Орозбаков “Көкөтөйдүн ашы”/ Жаа Тартуу [электрондук ресурс], URL.:<https://ky.m.wikipedia.org>
7. Манас 1 – бөлүк. – Фрунзе: - 1958.-343б.
8. Юдахин К.К. Кыргызско-русский словарь. 40000слов. – Б.:Шам,1999. – 976 с.
9. Английский-Русский словарь, 2013-2019, Translation in Context [электрондук ресурс], //URL.:<https://context.reverso.net/in+a+flash>(кайрылуу күнү:16.11.2019)
10. Dictionary German-English [электрондук ресурс], URL.:<https://www.linguee.com/germanenglish/translation/eine+weile.html>(кайрылуу күнү:16.11.2019)
11. Erich Maria Remarque “ Der Himmel kennt keine Günstlinge” West Germany, 1961,
12. Rowling J.K. Harry “Potter and the sorcerer stone”, USA, 1998
13. Josef Michaelis “Mutter” Ungarndeutsche Literatur Textsammlung [электрондук ресурс], //URL.:<https://www.udpi.hu>
14. Wess Stafford, Dean Merrill „Ein Augenblick genügt“ [электрондук ресурс], //URL.:<https://books.google.kg>(кайрылуу күнү:16.11.2019)
15. Larry A. Samovar, Richard E. Porter, Edwin R. McDaniel “Communication between Cultures”,2009, p.273.

Рецензент: Жумалиева Г.Э - филология илимдеринин кандидаты Кыргыз мамлекеттик Курулуш, Транспорт жана Архитектура университетинин кафедрасынын башчысы.